

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۰۶/۲۶
تاریخ بررسی مقاله: ۱۳۸۸/۰۷/۲۴
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۱۲/۰۱

مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز
پاییز و زمستان ۱۳۹۰، دوره ۱ ششم، سال ۱۸-۲
شماره ۲، صص: ۹۷-۱۱۴

ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزش کارآفرینی (مطالعه موردی سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان)

رضا میرانی*

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی دوره‌های آموزش کارآفرینی سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان در سال ۱۳۸۹ می‌باشد. جامعه‌ی آماری شامل کلیه افراد متقاضی کار و تسهیلات اشتغال‌زایی سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان به تعداد ۱۳۵۶۷ نفر است، که با بهره‌گیری از جدول تعیین حجم نمونه مورکان تعداد ۳۷۰ نفر نمونه انتخاب و در دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه‌ی سنجش ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ایرانی با ۹۵ سؤال و ۴ طیف بوده که پایایی آن ۰/۹۲ و روایی همزمان آن ۰/۷۴ گزارش شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار آماری SPSS در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی بوده که در سطح آمار توصیفی از مشخصه‌هایی نظیر میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که دوره‌های آموزش کارآفرینی در پرورش قابلیت کارآفرینی متقاضیان مؤثر بوده است ($F=۸/۰۰۶$ و $P\leq ۰/۰۰۵$)؛ محل اخذ مدرک تحصیلی در میزان قابلیت کارآفرینی متقاضیان مؤثر نبوده است ($F=۰/۳۶۰$ و $P\leq ۰/۵۵$) و بین میزان قابلیت کارآفرینی متقاضیان بر اساس متغیر جنسیت تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد ($F=۰/۳۵۰$ و $P\leq ۰/۸۵$).

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، آموزش کارآفرینی، سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان.

مقدمه

کارآفرینی فرایندی است که در آن فرد کارآفرین با ایده‌های نو و خلاق، شناسایی فرصت‌های جدید و با بسیج منابع، مبادرت به ایجاد کسب و کار و شرکت‌های نو، سازمان‌های جدید و نوآور و رشدیابنده نموده که توأم با پذیرش مخاطره و ریسک، به معرفی محصول و یا خدمت جدیدی به جامعه منجر می‌شود. به این ترتیب آموزش کارآفرینی فرایندی نظام‌مند، آگاهانه و هدف‌گرا است که طی آن افراد غیر کارآفرین ولی دارای توان بالقوه به صورتی خلاق تربیت می‌شوند. در واقع، این نوع آموزش، فعالیتی به حساب می‌آید که از آن برای انتقال دانش و اطلاعات مورد نیاز برای راه‌اندازی و اداره‌ی کسب و کار استفاده می‌شود. این امر افزایش، بهبود و توسعه‌ی نگرش‌ها، مهارت‌ها و توانایی‌های افراد غیر کارآفرین را در پی خواهد داشت (نقل در ذبیحی و مقدسی، ۱۳۸۵).

آموزش کارآفرینی می‌تواند یکی از مؤثرترین شیوه‌ها برای تسهیل انتقال جمعیت فارغ التحصیلان به بازار کار باشد. مطالعات در اروپا نشان داده است که چنین آموزش‌هایی توانسته است افراد را مسؤولیت‌پذیرتر به بار آورد و آنها را تبدیل به کارآفرین یا متفکران حوزه‌ی کارآفرینی کند و به طور موفقیت‌آمیزی در چالش‌های کسب و کار، موفق و خطرپذیر کند، در نتیجه نرخ بیکاری و شکست کسب و کارها کمتر شده است (آربنو، آپونتا و تولدانو^۱، ۲۰۰۸، ص ۳۳۶-۳۴۷). دولان^۲ (۱۹۹۴) معتقد است مهارت نوآوری ابزاری است که حتی از داشتن دانش نیز مهم‌تر است و مصداق‌های زیادی وجود دارد که یک شخص اگر بخواهد کارآفرین باشد بایستی خلاقیت داشته باشد و نیاز به خلاقیت را درک کرده باشد و خلاقیت را به مرحله‌ی نوآوری برساند.

اکنون در عرصه‌ی جهانی، افراد خلاق، نوآور و مبتکر به عنوان کارآفرینان، منشاء تحولات بزرگی در زمینه‌ی صنعتی، تولیدی و خدماتی شده‌اند، که از آنان نیز به عنوان قهرمانان ملی یاد می‌شود. چرخ‌های توسعه‌ی اقتصادی همواره با توسعه‌ی کارآفرینی به حرکت در می‌آید. چنانچه ژوزف شومپیتر^۳ نقش کارآفرینان را محوری معرفی کرده و کارآفرین را نیروی

1- Urbano, Aponte & Toledano

2- Dolan

3- Schumpeter

محركه‌ی اصلی در توسعه‌ی اقتصادی ذکر کرده است (نقل در کایسون^۱، ۱۹۸۲). طی دهه‌های اخیر موضوعاتی نظیر جهانی شدن، تغییر و تحولات سریع در عرصه‌های گوناگون علمی، رشد و توسعه‌ی روزافزون نظام‌های اقتصادی- اجتماعی، تلاش جهت کسب مزیت‌های رقابتی در بازار کالاها و خدمات، ضرورت کاهش اتکاء به منابع طبیعی و زیرزمینی از یک طرف و از طرف دیگر افزایش نرخ بیکاری و کاهش سطح اشتغال، سیاست‌گذاران دنیای کسب و کار را به این جهت سوق داده که یکی از بهترین راه‌های غلبه بر چالش‌ها، برخورد نوآورانه و حل خلاقانه‌ی مسایل می‌باشد. این امر به خوبی در مفهوم توسعه مبتنی بر کارآفرینی منعکس شده است. در کشور ما با توجه به وضعیت کنونی که با وجود جمعیت توانمند و منابع طبیعی فراوان، تولید ناخالص داخلی^۲ (GDP) در سطح پایینی قرار دارد و بخش چشم‌گیری از نیروهای جوان و دانش‌آموخته از داشتن کار محرومند، باید ایجاد کار بر دیگر فعالیت‌های دولتی در رده‌های گوناگون ترجیح داده شود؛ و از آنجا که بسیاری از شرکت‌ها، به علت نرخ بهره‌وری اندک، نبود تقاضا و غیره در آستانه‌ی تعطیلی قرار دارند و جایگاه رقابت کشور در بازارهای جهانی نیز بسیار ضعیف است، رویکرد توسعه‌ی کارآفرینی ضروری می‌باشد (شیخان و رضازاده، ۱۳۸۶).

از طرفی دیگر تمامی کشورها برای دستیابی به اهداف راهبرد ملی، رشد اقتصادی و تولید ثروت، پویایی فرهنگی، تعالی مدنی و انسجام اجتماعی و بطور کلی طی طریق در سیر توسعه‌ی پایدار بر مبنای بسط نوآوری، فناوری و کارآفرینی، مدیریت دانش و دانایی محوری در سطوح و حوزه‌های مختلف، در پی بالندگی سرمایه‌ی انسانی و ارتقای کیفیت نیروی انسانی خویش است. به همین منظور دولت‌ها قسمت اعظم بودجه‌ی سالانه خود را به بخش آموزش، به ویژه آموزش عالی و بهسازی کیفیت تولید آموزش نیروی انسانی، اختصاص می‌دهند (سامتی، بختیاری و عماد زاده، ۱۳۸۲).

بر این اساس در کشور ما از سال ۱۳۸۵ به دلیل بالا بودن نرخ بیکاری ۱۱/۳ درصد با متوسط رشد جمعیت سالانه برابر با ۶/۱ درصد و پیش‌بینی افزایش عرضه‌ی نیروی کار در بازار کار کشور، دولت در برنامه‌ای میان‌مدت طرح گسترش بنگاه‌های اقتصادی کوچک زود

1- Caisson

2- Gross domestic product

بازده و کارآفرین را همراه با آموزش کارآفرینی و مهارت‌های کسب و کار، با الگو گرفتن از کشورهای در حال توسعه بخصوص کشور مالزی اجرا نمود. در این راستا سازمان کار و تأمین اجتماعی به منظور ایجاد انگیزه‌های کارآفرینانه در بین جویندگان کار و کمک به آنها در جهت راه‌اندازی بنگاه‌های اقتصادی و کارآفرین، از طریق بهره‌مندی از تسهیلات به برگزاری دوره‌های کوتاه مدت (۷۲ ساعته) کارآفرینی و مهارت‌های کسب و کار پرداخته است (تفاهم‌نامه جهاد دانشگاهی و مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، ۱۳۸۵). در واقع طی سال‌های برنامه‌ی چهارم توسعه فعالیت گسترده‌ای در زمینه‌ی آموزش کارآفرینان در وزارت کار و امور اجتماعی کشور آغاز گردید و هم‌اکنون نیز این آموزش‌ها به صورت رایگان برای متقاضیان ارائه می‌شود. اما در خصوص میزان اثربخشی این آموزش‌ها، مطالعاتی که صورت گرفته است عمدتاً به صورت توصیفی و نگرش‌سنجی در یک دوره‌ی زمانی خاص بعد از اتمام دوره‌ها بوده است. لذا آگاهی از میزان اثربخشی دوره‌های آموزشی در گرایش‌های کارآفرینانه شرکت‌کنندگان بسیار اساسی است.

در سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان از ابتدای سال ۱۳۸۵ تاکنون ۱۳۶۰۰ نفر این دوره‌ها را گذرانده‌اند. هم‌چنین بسیاری از جویندگان کار علی‌رغم برخورداری از تمایلات کارآفرینانه به دلیل عدم برخورداری از فرصت‌های آموزش مبتنی بر ریسک، چالش‌طلبی، عمل‌گرایی و ... موفق به تأسیس، راه‌اندازی و یا اداره‌ی بنگاه (تثبیت بنگاه) نگردیده‌اند. از این رو مسأله‌ی اصلی تحقیق این است که آیا دوره‌های آموزش کارآفرینی برگزار شده در پرورش قابلیت‌های کارآفرینی جویندگان کار متقاضی تسهیلات اشتغال‌زایی مؤثر بوده است؟ بر این اساس مسأله‌ی پژوهش حاضر بررسی اثربخشی دوره‌های آموزش کارآفرینی سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان در سال ۱۳۸۹ می‌باشد.

پیشینه‌ی تحقیق

در رابطه با مسأله‌ی کارآفرینی و آموزش آن تحقیقات متعددی در سطح بین‌المللی و ملی انجام شده است. در این خصوص بورچ^۱ (۱۹۹۸) می‌گوید نیازهای یک جامعه مدام در حال

1- Burch

تغییر است. یک شخص خلاق، کارش صرفاً به رشد اقتصادی منجر نمی‌شود، نوآوری و خلاقیت، عوامل اصلی برای مواجهه با نیازهای در حال تغییر جامعه هستند. نتایج تحقیقات دراکر^۱ (۱۹۸۵)، شاین^۲ (۱۹۹۴) و پوستیگو^۳ (۲۰۰۲) نشان داد خلاقیت مهم‌ترین ویژگی کارآفرینان است. دراکر (۱۹۸۵) معتقد است که خلاقیت و نوآوری با کارآفرینی لازم و ملزوم یکدیگرند، به حدی که کارآفرینی بدون خلاقیت و نوآوری حاصلی ندارد. به اعتقاد شاین^۴ (۱۹۹۴) کارآفرینان واقعی مشاغل جدید را بیشتر به دلایل نوآوری و خلاقیت شروع می‌کنند تا انگیزه‌های اقتصادی. کورسکی^۵ (۱۹۹۵) بیان می‌دارد رشد اقتصادی کشورها به توانایی آنها در ایجاد مشاغل جدید از طریق کارآفرینی بستگی خواهد داشت و کارآفرینی موفق هم به نوبه‌ی خود به کارآفرینان آموزش دیده و مشتاق برای بر عهده گرفتن ایجاد کسب و کار نیاز خواهد داشت (نقل در احمدی، ۱۳۸۳). پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل مؤثر در حرکت کارآفرینی از قوه به فعل، به منظور ایجاد اشتغال اثربخش، بروز روحیه‌ی کارآفرینی در افراد از طریق آموزش است (رضوی نعمت‌اللهی، ۱۳۸۴). آموزش کارآفرینی با شکل‌گیری کسب و کار، ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. در این خصوص حقیقی (۱۳۸۵) معتقد است که کارآفرینی به مزایا و آثار مثبتی نظیر رشد اقتصادی و تحرک اجتماعی، اشتغال، پیوند علم و بازار و گسترش اخلاق در اقتصاد منجر می‌شود.

صاحب‌نظران و محققان حوزه‌ی کارآفرینی عناصر متعددی را در آموزش کارآفرینی مهم دانسته‌اند. کراتک و هودگت^۶ (۲۰۰۱) کارآفرینی را به عنوان فرایند نوآوری و تأسیس یک کسب و کار مخاطره‌آمیز تعریف کرده‌اند که چهار مؤلفه‌ی فرد، محیط، سازمان و فرایند بر آن تأثیرگذار است، و به وسیله‌ی شبکه‌های همکاری مختلف، مثل دولت پشتیبانی می‌شود (نقل در داوری و رضایی کلیدبری، ۱۳۸۵). مک کللند^۷ (۱۹۶۱) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که انگیزه‌ی پیشرفت، مخاطره‌پذیری متوسط، کنترل درونی، نوآوری و پذیرش مسئولیت

-
- 1- Drucker
 - 2- Schein
 - 3- Postage
 - 4- Schein
 - 5- Kurski
 - 6- Kratc & Hodget
 - 7- Mc Clelland

شخصی (استقلال طلبی) از جمله ویژگی های افراد آغازگر کسب و کار جدید است. هیسریچ و پیترز^۱ (ترجمه ی فیض بخش و تقی یاری، ۱۳۸۳) هدایت و رهبری، خلاقیت، ریسک پذیری، سود جویی فردی و اجتماعی و آینده نگری را از خصوصیات کارآفرینان ذکر کرده اند.

احمدپور داریانی (۱۳۸۴) عوامل هشت گانه ی سخت کوشی، آینده نگری، میزان اشتیاق، هدف مندی، نیاز به پیشرفت، پافشاری، تقدم متخصصان به عنوان همکار و استفاده ی بهینه از زمان را به عنوان گرایش های کارآفرینی ذکر نموده است. کردنائیچ، زالی، هومن و حسینی (۱۳۸۶) در پژوهش خود با هدف طراحی ابزار سنجش ویژگی های شخصیتی کارآفرینان ایرانی، هشت عامل ریسک پذیری متعادل، کانون کنترل درونی، نیاز به پیشرفت، سلاست فکری، عمل گرایی، تحمل ابهام، رویا پردازی و چالش طلبی را از جمله ویژگی های مهم کارآفرینان ایرانی ذکر کرده اند، که در آموزش کارآفرینی لازم است مورد توجه قرار گیرند. تحقیقات متعددی در خصوص آموزش کارآفرینی صورت گرفته است.

پژوهش هزار جزیبی (۱۳۸۲) نشان داد بین کارآفرینی و دوره های آموزشی، مهارت فردی، انگیزه ی فردی، ریسک پذیری و نیاز به توفیق و خلاقیت، رابطه ی معنی داری وجود دارد. عزیزی (۱۳۸۲) طی پژوهشی نشان داد بین متغیرهای اعتقاد به کنترل درونی، انگیزه ی پیشرفت، ریسک پذیری، استقلال طلبی و خلاقیت دانشجویان با کارآفرینی آنان رابطه ی معنی داری وجود دارد. مطالعه ی پیرخایفی (۱۳۸۷) نشان داد خلاقیت به افزایش فرصت های کار و شغل در کشور از طریق افزایش بازدهی خلاق در عرصه های مختلف نظیر علم، صنعت، هنر، ورزش، و موارد متعدد دیگر کمک می کند.

مهرعلی زاده و سجادی (۱۳۸۸) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که مهارت های فنی، بر شاخص مهارت و آموزش نیروی انسانی و بر شاخص مهارت ادراکی مدیران شرکت های کوچک مؤثر بوده و بر موفقیت آنان نیز تأثیر داشته است. نتایج تحقیق طباطبایی و روایی (۱۳۸۹)، طباطبایی و حسینیان (۱۳۸۸)، حسینیان، طباطبایی یحیی آبادی و خدابخشی کولایی (۱۳۸۶) و نصوحی (۱۳۸۶) نشان می دهد که آموزش آماده سازی شغلی و مهارت های کارآفرینی بر توانمندی و ارتقای آگاهی های فردی و شغلی متقاضیان، افزایش فعالیت های هدفمند برای یافتن شغل و راه اندازی کسب و کار تأثیر معنی داری داشته است. با این وجود

1- Hisrich & Pitters

نتایج تحقیق رعدی افسوران (۱۳۸۹) و بدری، لیاقت‌دار، عابدی و جعفری (۱۳۸۵) حاکی از آن است که آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کارآفرینی دانشجویان مؤثر نبوده است.

در پژوهشی دیگر پوستیگو (۲۰۰۲) بیان کرد مهم‌ترین دوره‌ها برای آموزش کارآفرینی، دوره‌های آموزش خلاقیت و نوآوری است. هوارد^۱ (۲۰۰۴) در پژوهشی اظهار داشت بین مهارت‌های استقلال طلبی، ریسک‌پذیری، انگیزه‌ی پیشرفت، کنترل درونی، اعتماد به نفس و جسارت خلاقیت، با توانایی کارآفرینی افراد رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد. تحقیقات جانز و انگلیش^۲ (۲۰۰۴) و گالوی، اندرسون، براون و ویلسون (۲۰۰۵) نشان داد آموزش و یادگیری مهارت‌های کارآفرینی بر خلاقیت افراد تأثیر دارد (نقل در مهرابی، ۱۳۸۵).

هیستریچ و پیترز ۱۳۸۳ اهداف آموزش کارآفرینی را بیش‌تر عملی و بر پایه‌ی بهبود احتمال موفقیت افراد؛ توسعه‌ی شناخت نقاط ضعف و قوت انواع کسب و کار، به همراه فرصت‌هایی برای ارزیابی مهارت‌های لازم به منظور راه‌اندازی و اداره‌ی کسب و کار در خود فرد؛ آگاهی و اطلاع از اصول بازاریابی؛ تأمین مالی؛ برنامه‌ریزی؛ سازمان‌دهی و خلاقیت ذکر کرده‌اند. همچنین تحقیقات لوروکس و نیوونویزن نیز یافته‌های فوق را تأیید می‌کند (هنری، هیل و لیچ^۳، ۲۰۰۵، ص ۹۸-۱۱۱). پژوهش گوین^۴ (۲۰۰۹)؛ اوستریک، ون‌پراگ و لجستاین^۵ (۲۰۰۹) و آلمیدا و گالاسو^۶ (۲۰۱۰) نشان داد برنامه‌ی آموزشی کارآفرینی به نحو موفقیت‌آمیزی توانسته افراد را در زمینه‌ی کارآفرینی و خود اشتغالی از طریق فراهم‌سازی کمک‌های آموزشی، فنی و مالی کمک نماید.

هدف تحقیق

هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزش کارآفرینی در سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان است.

-
- 1- Howard
 - 2- Jans & Anguish
 - 3- Henry, Hill, & Leitch
 - 4- Guven
 - 5- Oosterbeek, Van Praag, & Ljsselstein
 - 6- Almeida & Galasso

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- دوره‌های آموزش کارآفرینی در پرورش قابلیت‌های کارآفرینی (مؤلفه‌ی ریسک‌پذیری متعادل، کانون کنترل درونی، نیاز به پیشرفت، سلاست فکری، عمل‌گرایی، تحمل ابهام، رویا پردازی و چالش طلبی) مؤثر است.
- ۲- میزان قابلیت‌های کارآفرینی متقاضیان بر اساس محل اخذ مدرک آنان متفاوت است.
- ۳- میزان قابلیت‌های کارآفرینی متقاضیان بر اساس جنسیت آنان متفاوت است.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق

با توجه به ماهیت پژوهش و هدف آن، روش پژوهش حاضر تجربی و از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل است.

جامعه و روش نمونه‌گیری

جامعه‌ی آماری، شامل کلیه‌ی متقاضیان جوینده‌ی کار و تسهیلات اشتغال‌زایی مراجعه‌کننده به سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان در نیمه‌ی دوم سال ۱۳۸۹ به تعداد ۱۰۵۶۷ نفر می‌باشد، که به منظور تعیین حجم نمونه‌ی لازم برای اجرای پژوهش، پس از برآورد آماری و بر اساس جدول تعیین حجم نمونه‌ی معرفی شده از سوی مورگان (۱۹۷۰) ۳۷۰ نفر نمونه از بین کلیه‌ی مراجعه‌کنندگان، با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. سپس تعداد نمونه به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند و بر این اساس برای هر یک از گروه‌های کنترل و آزمایش تعداد نمونه ۱۸۵ نفر تعیین گردید.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه‌ی سنجش ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ایرانی می‌باشد. این پرسشنامه دارای ۹۵ سؤال و ۴ طیف بوده که توسط کردنائیج و همکاران (۱۳۸۶) ساخت و اعتباریابی شده است. پرسشنامه دارای هشت مؤلفه‌ی ریسک‌پذیری متعادل، کانون کنترل

درونی، نیاز به پیشرفت، سلاست فکری، عمل‌گرایی، تحمل ابهام، رویا پردازی و چالش طلبی است، که پایایی آن ۰/۹۲ و روایی همزمان آن ۰/۷۴ گزارش شده است. در طی پژوهشی رعدی افسوران (۱۳۸۹) که به مطالعه‌ی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداخته بود، پایایی پرسشنامه‌ی مذکور را با روش آلفای کرونباخ ۰/۹۳ و روایی سازه‌ی آن با روش تحلیل عاملی ۰/۸۳ گزارش کرده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار آماری SPSS در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام شده است. در سطح آمار توصیفی از مشخصه‌هایی نظیر میانگین و انحراف‌معیار و در سطح آمار استنباطی نیز از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است.

شیوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات

با توجه به اینکه طرح تجربی پژوهش از نوع پیش آزمون و پس آزمون با گروه کنترل بود، پرسشنامه در دو زمان پیش از آموزش و پس از آموزش بین دو گروه کنترل و آزمایش اجرا گردید. به این ترتیب که قبل از برگزاری دوره‌ی آموزش کارآفرینی پرسشنامه‌های پیش آزمون بین دو گروه کنترل و آزمایش، توزیع و جمع‌آوری شد و یک ماه بعد از برگزاری دوره‌ی آموزشی مجدداً پرسشنامه‌های پس آزمون بین دو گروه فوق توزیع و اطلاعات لازم جمع‌آوری گردید.

یافته‌های تحقیق

در این بخش داده‌های حاصل از تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. فرضیه ۱: فرضیه اول پژوهش عبارت است از اینکه دوره‌های آموزش کارآفرینی در پرورش قابلیت‌های کارآفرینی مؤثر بوده است. به منظور بررسی فرضیه‌ی مذکور از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است. نتیجه‌ی آزمون حاکی از آن است که در خرده مقیاس ریسک‌پذیری متعادل^۱ ($F=۰/۳۴۴$ و $P\leq ۰/۵۵$) و

۱- به منظور پرهیز از طولانی شدن مقاله از ارایه‌ی جداول مربوطه به هر یک از خرده مقیاس‌ها خودداری شده است.

تحمل ابهام ($F=1/76$ و $P \leq 0/18$)، با آنکه نمره ی میانگین گروه آزمایش از گروه کنترل بالاتر است، بین نمره های قابلیت کارآفرینی گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی داری وجود ندارد. در حالی که در خرده مقیاس های کانون کنترل ($F=0/5/86$ و $P \leq 0/01$)، نیاز به موفقیت ($F=0/11/164$ و $P \leq 0/001$)، سلاست فکری ($F=0/3/67$ و $P \leq 0/05$)، عمل گرایی ($F=20/25$ و $P \leq 0/000$)، رویا پردازی ($F=18/85$ و $P \leq 0/000$) و چالش طلبی ($F=5/19$) و $P \leq 0/02$ بین نمره های قابلیت کارآفرینی گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی داری وجود دارد.

در مجموع نتیجه ی آزمون نشان داد بین نمره های قابلیت کارآفرینی افرادی که دوره ی آموزشی کارآفرینی را گذارنده اند و افرادی که این دوره را نگذرانده اند تفاوت معنی داری وجود دارد. به عبارت دیگر دوره های آموزش کارآفرینی در پرورش قابلیت کارآفرینی متقاضیان مؤثر بوده است (جدول ۱ و ۲).

جدول ۱. نتایج تحلیل توصیفی فرضیه اول تحقیق

گروه	M	S.D	N
آزمایش	۲/۹۶	۰/۲۱۱	۱۶۵
کنترل	۲/۸۹	۰/۱۴۹	۱۵۸
کل	۲/۹۲	۰/۱۸۷	۳۲۳

جدول ۲. نتایج تحلیل استنباطی فرضیه اول تحقیق

متغیرها	Ss	Df	Ms	F	Sig
اثر پیش آزمون (گروه)	۰/۲۶۳	۱	۰/۲۶۳	۸/۰۰۶	۰/۰۰۵
اثر خطا	۱۰/۴۹۸	۳۲۰	۰/۰۳۳	-	-
کل	۲۷۷/۸۶۶	۳۲۳	-	-	-

فرضیه ۲: فرضیه دوم تحقیق عبارت بود از اینکه محل اخذ مدرک تحصیلی در میزان قابلیت کارآفرینی مؤثر است.

به منظور بررسی فرضیه ی مذکور از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است. نتیجه ی آزمون نشان داد که محل اخذ مدرک تحصیلی در میزان قابلیت کارآفرینی متقاضیان مؤثر نبوده است. بر این اساس فرضیه ی صفر تأیید و فرض خلاف رد می شود (جدول ۳ و ۴).

جدول ۳. نتایج تحلیل توصیفی فرضیه دوم تحقیق

گروه	M	S.D	N
اهواز	۲/۹۸	۰/۲۵۰	۱۵
شهرستان‌های تابع اهواز	۲/۹۵	۰/۲۰۹	۱۴۶
کل	۲/۹۶	۰/۲۱۳	۱۶۱

جدول ۴. نتایج تحلیل استنباطی فرضیه دوم تحقیق

متغیرها	Ss	Df	Ms	F	Sig
اثر پیش آزمون (محل اخذ مدرک)	۰/۰۱۶	۱	۰/۰۱۶	۰/۳۶۰	۰/۵۵۰
اثر خطا	۷/۱۹۳	۱۵۸	۰/۴۶	-	-
کل	۱۴۱۸/۴۹۹	۱۶۱	-	-	-

فرضیه ۳: فرضیه سوم تحقیق عبارت بود از اینکه قابلیت‌های کارآفرینی بر اساس جنسیت متقاضیان متفاوت است.

به منظور بررسی فرضیه‌ی مذکور از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده است. نتیجه‌ی آزمون نشان داد که جنسیت افراد در میزان قابلیت کارآفرینی آنان تأثیر ندارد. به عبارت دیگر میزان قابلیت کارآفرینی متقاضیان زن و مرد یکسان می‌باشد (جدول ۵ و ۶).

جدول ۵. نتایج تحلیل توصیفی فرضیه سوم تحقیق

گروه	M	S.D	N
مرد	۲/۹۶۸۶	۰/۲۳۷	۹۴
زن	۲/۹۵۴۷	۰/۱۷۳	۷۰
کل	۲/۹۶۲۷	۰/۲۱۱	۱۶۴

جدول ۶. نتایج تحلیل استنباطی فرضیه سوم تحقیق

متغیرها	Ss	Df	Ms	F	Sig
اثر پیش آزمون (جنسیت)	۰/۰۰۲	۱	۰/۰۰۲	۰/۳۵۰	۰/۸۵۲
اثر خطا	۷/۲۵۶	۱۶۱	۰/۰۴۵	-	-
کل	۱۴۴۶/۸۵۵	۱۶۴	-	-	-

بحث و نتیجه‌گیری

کارآفرینی در ایجاد فضای سالم اقتصادی و رشد ملی یک ضرورت محسوب می‌شود و

نقش آن در پایداری و ثبات اقتصادی تأیید شده است (هنری و همکاران، ۲۰۰۳). در این راستا یکی از مؤلفه‌های مهمی که مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفته، بعد اکتسابی بودن کارآفرینی است. به این معنا که از طریق آموزش کارآفرینی می‌توان قابلیت‌های کارآفرینی افراد جامعه را پرورش داد و آنان را به عنوان نیروهای انسانی بنیادی و با ارزش در توسعه‌ی اقتصادی کشور سهیم نمود.

روند رشد کارآفرینی و تأثیر آموزش‌های کارآفرینی در اواخر دهه‌ی هشتاد میلادی و به دنبال آن توسعه‌ی آموزش‌های تخصصی کارآفرینی در دهه‌ی نود نشان می‌دهد که آموزش‌های کارآفرینی نه تنها باعث رشد کمی کارآفرینان شده بلکه موجب تحول در نسل‌های کارآفرینی و ارتقاء سطح مهارت‌های کارآفرینی به ویژه در طراحی راهبردهای کسب و کار و مدیریت بنگاه داری با توجه به تغییرات سریع در حوزه‌ی اختیاری شده است (طالبی و زارع یکتا، ۱۳۸۷). در کشور ما، ایران، بخشی از این مسئولیت (آموزش کارآفرینی) بر عهده‌ی سازمان کار و امور اجتماعی است. در همین رابطه سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان اقدام به آموزش کارآفرینانه‌ی متقاضیان تسهیلات اشتغال‌زایی در استان نموده است. بر این اساس پژوهش حاضر به ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی کارآفرینی سازمان مذکور پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد در مجموع دوره‌های آموزش کارآفرینی در پرورش قابلیت کارآفرینی افراد مؤثر بوده است. نتیجه‌ی مذکور در داخل کشور با نتایج تحقیقات هزار جریبی (۱۳۸۲)، حسینیان و همکاران (۱۳۸۶)، نصوحی (۱۳۸۶)، پیرخایقی (۱۳۸۷)، مهرعلی‌زاده و همکاران (۱۳۸۸)، طباطبایی و حسینیان (۱۳۸۸) و طباطبایی و روایی (۱۳۸۹) و در خارج از کشور با نتایج تحقیقات پوستیگو (۲۰۰۲)، هوارد (۲۰۰۴)، جانز و انگلیش (۲۰۰۴) و گالوی، اندرسون، براون و ویلسون (۲۰۰۵)، نقل در مهرابی، (۱۳۸۵)، هیسریچ و پیترز (نقل در هنری و همکاران، ۲۰۰۵)، گوین (۲۰۰۹) و آلمیدا و گالاسو (۲۰۱۰) همسو می‌باشد. همچنین در داخل کشور با نتایج تحقیقات بدری و همکاران (۱۳۸۵) و رعدی افسوران (۱۳۸۹) و در خارج کشور با نتایج تحقیقات اوستریک و همکاران (۲۰۰۹) ناهمسو می‌باشد.

در این رابطه نتایج تحقیقات دیوید بریچ^۱ (۱۹۷۹) نشان داد شرکت‌های کوچک‌تر با

1- David brick

بهره‌گیری از آموزش‌های کارآفرینی توانسته‌اند سهم بیشتری در رشد اقتصادی آمریکا داشته باشند (گری، مک فرسون^۱، ۲۰۰۳، نقل در فیضی و مقدسی، ۱۳۸۲). در پژوهش حاضر دوره‌های آموزش کارآفرینی سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان، در مجموع در پرورش قابلیت کارآفرینی متقاضیان اشتغال‌زایی مؤثر بوده است، اما آموزش‌های مذکور در پرورش قابلیت‌های ریسک‌پذیری و تحمل ابهام که از ویژگی‌های مهم شخصیت کارآفرین است، چندان مؤثر نبوده است.

در رابطه با تبیین چرایی نتیجه‌ی حاصله می‌توان به شرایط محیطی، ویژگی‌های تربیتی و نگرش جامعه‌ی آماری پژوهش اشاره نمود. در این خصوص تجربه‌های آموزش کارآفرینی در بعضی از کشورها بدون در نظر گرفتن فرهنگ و مذهب خاص نشان می‌دهد با آموزش کارآفرینی می‌توان کارآفرین تربیت کرد و با پژوهش می‌توان کارآفرینی کرد (نقل در طالبی و زارع، ۱۳۸۷). بر این اساس پیشنهاد می‌شود مرکز آموزش سازمان کار و امور اجتماعی استان خوزستان از طریق جذب اساتید مجرب، تدوین محتوای درسی موضوعی، دعوت از کارآفرینان برتر، آشنا کردن متقاضیان با کسب و کارهای جدید، ارایه‌ی تکالیف و طرح‌های شغلی خلاق و پیچیده، ویژگی‌های ریسک‌پذیری و تحمل ابهام را تقویت نماید. همچنین با ارایه‌ی تسهیلاتی نظیر مشاوره، پشتیبانی فکری و کمک مالی به کارآفرینان نوپا آنان را نسبت به بقا و تداوم کسب و کار دلگرم و امیدوار نگه دارند.

همچنین نتایج پژوهش حاکی از آن است که محل اخذ مدرک تحصیلی در میزان قابلیت کارآفرینی متقاضیان تسهیلات اشتغال‌زایی مؤثر نبوده است. این در حالی است که عنصر انعطاف‌پذیری به عنوان یک ویژگی برجسته در کارآفرینان، در افرادی که محل اخذ مدرک تحصیلی آنان در شهر بزرگ یا دانشگاه جامعی است بیشتر می‌باشد.

به علاوه جنسیت متقاضیان در میزان قابلیت کارآفرینی آنان تأثیر نداشته است، به عبارت دیگر میزان قابلیت کارآفرینی زنان و مردان متقاضی تسهیلات اشتغال‌زایی یکسان بوده است. نتیجه‌ی مذکور با نتایج تحقیق صالحی عمران و رستمی (۱۳۸۶)، درگاهی و جوادی (۱۳۸۶) و رعدی افسوران (۱۳۸۹) همخوانی دارد. اما با نتایج تحقیق شکرکن، برومند نسب، نجاریان و شهنی ییلاق (۱۳۸۱) که نشان داد میانگین نمره‌های آزمون‌های کارآفرینی آزمودنی‌های

دانشجویان پسر در مقایسه با میانگین آزمون کارآفرینی آزمودنی‌های دانشجویان دختر بیشتر است، و همچنین با یافته‌های پژوهش حسینیان و همکاران (۱۳۸۶) که بیانگر تمایلات کارآفرینی پسران متقاضی استفاده از تسهیلات اشتغال‌زایی بیش از تمایلات کارآفرینی دختران متقاضی استفاده از این تسهیلات است، همخوانی ندارد.

در این خصوص نتایج تحقیق انویک و لانگفورد^۱ (۲۰۰۳) نشان داد که بین ویژگی‌های زنان و مردان کارآفرین تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این ترتیب که زنان کارآفرین به طور معنی‌داری نسبت به مردان صریح، سازگارتر، اجتماعی‌تر و موافق‌تر و مردان کارآفرین نیز به طور معنی‌داری نسبت به زنان وظیفه‌شناس‌تر بوده‌اند (نقل در میراسماعیلی و رشمه، ۱۳۸۷). با توجه به نتیجه‌ی پژوهش حاضر می‌توان گفت، شرایط اجتماعی و محیطی که به شکل‌گیری ویژگی‌های کارآفرینانه در زنان انجامیده، افزایش تقاضای آنان برای ورود به نظام آموزش عالی زمینه را برای پرورش قابلیت کارآفرینی آنان مهیاتر کرده است. به این معنا که ورود به دانشگاه و یادگیری مهارت‌های مختلف از جمله ایده‌پردازی، خلاقیت، عمل‌گرایی و غیره مردان و زنان را به شکل ناخودآگاهی به فرایند کسب و کار وارد می‌کند. ضمن اینکه شرایط اقتصادی، فرهنگی و نگرش در حال تغییر خانواده‌ها نیز مزید بر علت است.

البته باید به نابرابری‌های جنسیتی حاکم بر جوامع نیز اشاره کرد که بیشتر جنبه‌ی اجتماعی و فرهنگی دارد و بروز قابلیت کارآفرینی زنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این امر مانع از بهره‌مندی بهینه از خلاقیت و انرژی زنان می‌شود. در این رابطه پیشنهاد می‌شود از آنجا که بخش قابل توجهی از نیروی انسانی کشور ما را زنان تحصیل کرده تشکیل می‌دهند، دستگاه‌ها و نهادهای تربیتی و حرفه‌ای باید نسبت به پرورش قابلیت کارآفرینی در زنان مسئولانه عمل نمایند و همچنین موانع اجتماعی و فرهنگی حاکم در جامعه را با هدف پرورش نیروی انسانی مؤثر و کارآمد و نهایتاً به منظور ایجاد توسعه‌ی پایدار تعدیل نمایند.

منابع

- احمدپور داریانی، محمود (۱۳۸۴). *کارآفرینی (تعاریف/ نظریات/ الگوها)*. تهران: پردیس. چاپ ششم.
- احمدی، علی (۱۳۸۳). *نیازسنجی آموزشی کارآفرینی رشته برق مقطع کارشناسی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- بدری، احسان؛ لیاقت‌دار، محمدجواد؛ عابدی، محمدرضا و جعفری، ابراهیم (۱۳۸۵). بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*. تابستان. شماره ۴۰.
- پیرخایفی، علیرضا (۱۳۸۷). *اخلاقیت، مدیریت و کارآفرینی. فصلنامه اخلاقیت و نوآوری*، شماره ۹. صص ۴۴-۶۰.
- حقیقی، ایمان (۱۳۸۵). کارآفرینی و توسعه اقتصادی بخش خصوصی در ایران. *فصلنامه راهبرد یاس*، شماره ۸، صص ۱۸۴-۱۷۱.
- حسینیان، سیمین؛ طباطبایی یحیی‌آبادی، شهناز و خدابخشی کولایی، آناهیتا (۱۳۸۶). بررسی اثربخشی آموزش‌های آماده‌سازی شغلی و کارآفرینی بر تمایلات کارآفرینی جوانان داوطلب استفاده از تسهیلات اشتغال‌زایی شهر تهران. *تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، پاییز. داوری، علی و رضایی کلیدبری، حمیدرضا (۱۳۸۵). نقش دولت و خط‌مشی‌های دولتی در توسعه کارآفرینی. *فصلنامه علوم مدیریت ایران*، شماره ۲، صص ۹-۱۲۹.
- درگاهی، پرهام و جوادی، یدالله (۱۳۸۶). بررسی ویژگی‌های کارآفرینانه و عوامل مرتبط با آن در دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان. *مجموعه مقالات همایش ملی آموزش عالی و کارآفرینی*، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان.
- ذبیحی، محمدرضا و مقدسی، علیرضا (۱۳۸۵). *کارآفرینی از تئوری تا عمل*، مشهد، جهان فردا، نما.
- رعدی افسوران، نقی (۱۳۸۹). مطالعه قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. *مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز*، دوره ششم، سال ۱۷-۲، شماره ۱.
- رضوی نعمت‌اللهی، اقدس‌السادات (۱۳۸۴). مفاهیم و کلیات کارآفرینی. *روزنامه همشهری*،

سه شنبه ۳۰ فروردین، سال سیزدهم، شماره ۳۶۷۷، صفحه ۱۰.
سامتی، مرتضی؛ بختیاری، بهروز و عمادزاده، مصطفی (۱۳۸۲). برآورد تابع تولید آموزش عالی دانشگاه های دولتی ایران. *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی*، شماره پیاپی ۲۷ و ۲۸، صص ۴۱-۱.

شکرکن، حسین؛ برومند نسب، مسعود؛ نجاریان، بهمن و شهنی بیلاق، منیجه (۱۳۸۱). بررسی رابطه ساده و چندگانه خلاقیت، انگیزه پیشرفت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. *مجله ی علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*، دوره سوم، سال نهم، شماره های ۳ و ۴.

شیخان، ناهید و حجت اله، رضازاده (۱۳۸۶). هنجارهای اجتماعی و فرهنگی در توسعه کارآفرینی. *ماهنامه ی اطلاعات سیاسی- اقتصادی*، سال بیست و یکم، شماره یازده و دوازده، مرداد و شهریور.

صالحی عمران، ابراهیم و رستمی، فرخنده (۱۳۸۶). آموزش عالی و پرورش روحیه کارآفرینی در دانشجویان «مورد بررسی: دانشگاه مازندران». *مجموعه مقالات همایش ملی آموزش عالی و کارآفرینی*، دانشکده ی علوم انسانی، دانشگاه سمنان.

طالبی، کامبیز و زارع یکتا، محمدرضا (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی دانشگاهی و نقش آن در ایجاد و توسعه شرکت های کوچک و متوسط دانش بنیان. *توسعه کارآفرینی*، سال اول، شماره اول، صص ۱۳۱-۱۱۱.

طباطبایی، شهناز و حسینیان، سیمین (۱۳۸۸). توانمندسازی شهروندان زن جویای کار تهرانی. *مجموعه مقالات دومین همایش جامعه ایمن*، شهرداری تهران، مرکز همایش های برج میلاد.

طباطبایی، شهناز و روایی، فریبا (۱۳۸۹). اثر بخشی آموزش های کارآفرینی و مهارت های روانشناختی بر توانمندسازی شهروندان زن ساکن در محدوده شهرداری منطقه چهار تهران. *فصلنامه ی علمی- پژوهشی مشاوره شغلی- سازمانی*، شماره ۸.

عزیزی، محمد (۱۳۸۲). *بررسی زمینه های بروز و پرورش کارآفرینی در دانشجویان سال آخر کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی*. پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی.

فیضی، کامران و مقدسی، علیرضا (۱۳۸۲). پژوهشی در مفاهیم، کارکردها، دوره‌های آموزش کارآفرینی. *مدیریت صنعتی*، شماره ۳، ص ۱۲۵.

کردنائیج، اسدالله؛ زالی، محمدرضا؛ هومن، حیدرعلی و حسینی، شهاب‌الدین (۱۳۸۶). *ابزار سنجش ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ایرانی*، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.

مهرابی، فاطمه (۱۳۸۵). *بررسی تأثیر مشاوره شغلی به سبک نظریه یادگیری اجتماعی و انتخاب شغل کرامبولتز بر تغییر نگرش و افزایش رفتار کارآفرینان کارجویان اصفهان*. پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

مهرعلی‌زاده، یداله و سجادی، سید حسین (۱۳۸۸). شناسایی عوامل مرتبط با میزان موفقیت مدیران شرکت‌های کوچک صنعتی در ایجاد شرکت و استمرار فعالیت در رابطه با کارآفرینی در شهر ستان اهواز طی سه سال اول (۱۳۷۸-۱۳۸۰) برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، *مجله‌ی دانشور رفتار*، سال شانزدهم، دوره جدید، شماره ۳۵، صص ۴۳-۶۳.

میر اسماعلی، الهام و رشمه، جواد (۱۳۸۷). مقایسه قابلیت‌های کارآفرینی فارغ‌التحصیلان شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و نظری در دبیرستان‌ها و هنرستان‌های منطقه ۱۱ شهر تهران. *رشد آموزش فنی و حرفه‌ای*، دوره‌ی چهارم، شماره ۱.

نصوحی، مرتضی (۱۳۸۶). بررسی تأثیر برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی از دیدگاه‌های متقاضیان دریافت وام (آموزش‌های ۷۲ ساعته BP محور برنامه‌ریزی شده از طرف وزارت کار). بازنگری شده در سایت:

<http://www.karafarini.gov.ir/plugins/content/content.php?content.1>
371

هزار جریبی، جعفر (۱۳۸۲). توسعه کارآفرینی و دانش آموختگان. *فصلنامه‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره ۳۰.

هیسریچ، رابرت دی و پیترز، مایکل پی (۱۳۸۳). *کارآفرینی*. جلد اول. ترجمه‌ی علیرضا فیض بخش و حمید رضا تقی یاری، تهران، دانشگاه صنعتی شریف.

Almeida, R. K., & Galasso, E. (2010). Jump-Starting Self-employment? Evidence For Welfare Participant in Argentina. *Word Development*, 38 (50), 742-755.

- Burch, J. (1998). *Entrepreneurship*. New York, John Wiley and Sons.
- Caisson, M. (1982). *The Entrepreneur: An Economic Theory*. Totowa, N. J.: Bareness and Nobel.
- Dolan, C. (1994). Bushnell Resigns Pizzatimepost, Kennan is Named the Wall Street. *Journal, February*.
- Drucker, P. (1985). The Discipline of Innovation. *Harvard Business Review*. Mey-june-67-72.
- Guyen, S. (2009). new primary education Course Programmers and entrepreneurship. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, (1), 265-270.
- Henry, C., Hill, F., & Leitch, C. (2003), Developing a coherent enterprise support policy: a new challenge for governments, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 21 (1), 3-19.
- Henry, C., Hill, F., & Leitch, C. (2005). "Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught? Part I", *Education + Training*, 47 (2), 98-111.
- Howard, S. (2004). Developing Entrepreneurial Potential in Youth: The Effects Entrepreneurial Education and Venture Creation, University of South Florida Repot, 3-17.
- Mc Clelland, D. (1961). *The Achieving Society*; Princeton: NJ, Van No strand.
- Oosterbeek, H., Van Praag, M., & Lijsselstein, A. (2009). The Impact of Entrepreneurship education on Entrepreneurship Skills and Motivation. *European Economic Review*, 54 (3), 442-454
- Postage, S. (2002). Entrepreneurship Education in Argentina: The Case of Santander's University; In Proceedings of the Conference Entitled, The Internationalizing in Entrepreneurship Education and Training, Malaysia.
- Schein, E. H. (1994). Entrepreneurs: What They're Really Like, *Vocational Education Journal*, 64 (80), 42-44.
- Urbano, D., Aponte, M., & Toledano, N. (2008). Doctoral education in entrepreneurship: a European case study, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15, (2).